

OMÓWIENIA I RECENZJE

LADISLAV CSONTOS SJ, *Základy filozofie kultúry*

Dobrá kniha, Trnava 2016, ss. 225.

II Sobór Watykański w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* opisuje kulturę jako to, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała, a dzięki temu poznaje świat i poddaje go pod swoją władzę; czyni życie społeczne w rodzinie i całej społeczności bardziej ludzkie; jest miejscem wychowania człowieka i przekazu wartości duchowych dla dobra całej ludzkości (KDK 53). Podkreśla, że to w kulturze i przez kulturę osoba ludzka dochodzi do prawdziwego i pełnego człowieczeństwa (KDK 53). Konstytucja dodaje, że Bóg, wchodząc w ludzkie dzieje, by stworzyć z człowiekiem wspólną historię, „przemawiał stosownie do stanu kultury właściwego różnym epokom” (KDK 58).

W tym duchu soborowego rozumienia kultury (filozofii kultury) trzeba umieścić pracę słowackiego jezuita i wykładowcy na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu w Trnawie, Ladislava Csontos SJ, pt. *Základy filozofie kultury (Podstawy filozofii kultury)*. Praca jest refleksją nad kulturą i jej podstawami. W stosunku do refleksji soborowej jest wzbogacona i pogłębiona treściami na miarę potrzeb ludzkiej społeczności dojrzewającej ciągle w historii.

Pomyślana jako podręcznik akademicki praca składa się z piętnastu rozdziałów: *Pojem kultura; K definícii filozofie kultury; Znamená ľudský tiež kultúrny? Kultúra ako zjavenie osoby; Univerzum kultúrneho bytia; Hodnotenie kultur; Kultúra, jazyk a komunikácia; Sémantika symbolických aktivít; Technika a kultura; Sociálne normy a kultura; Hodnoty a kultura; Kultúra a kresťanstvo; Inkulturácia viery; Kultúra a dejiny; Kultúra a ekológia.*

Sam układ treści w poszczególnych rozdziałach i ich kolejność wskazuje na dobrze przemyślaną metodologię wyrażonej w tytule myśli. Rozdział wprowadzający – *Rozumienie kultury* – ukazuje złożoność tematu, jak też wieloaspektowość samego pojęcia „kultura”: od rozumienia humanistycznego, przez wyraz subiektywny, arystokratyczny – elitarny, po współczesny – antropologiczny, aż po jej charakter dynamiczny. Krótki opis kultury ludzkiej na przestrzeni dziejów staje się dla autora drogą, na której odkrywa możliwość sformułowania kultury w rozumieniu filozoficznym. Opisanie jej zawiera treści spekulatywne i praktyczne, wymiar jednostkowy i uniwersalny, zawsze jako sposoby życia i samorozumienia ludzkiej wspólnoty otwartej na wzbogacanie się spotkaniem z innymi kulturami. W takim to wymiarze kultura staje się specyficznym istnieniem ludzkiego gatunku i poszczególnego człowieka. To w ludzkiej kulturze rodził się personalizm, czyli metafizyka jako nauka o osobie, jej prawach, godności i sensie istnienia. Perspektywa personalistyczna pozwala autorowi pogłębić treściowo pojęcie osoby, ludzkiego bycia, osobowości, jak też ukazać służebny wymiar kultury wobec człowieka. Ladislav Csonotos ukazuje to na przykładzie wartości i roli języka oraz wzajemnej komunikacji, jak też roli techniki w kulturze, która, z jednej strony, daje wielką moc człowiekowi, a z drugiej – wymaga odpowiedzialności w obliczu możliwości, które mogą być źle wykorzystane.

Kultúra a kresťanstvo i *Inkulturácia viery* to dwa rozdziały, których nie mogło zabraknąć w tak ważnym temacie. Nie mogło, gdyż religia, by być zrozumiale przeżywana, musi wpisać się w kulturę i być wyrażana jej językiem i pojęciami. Jak zostało już powiedziane, Bóg, wchodząc w ludzkie dzieje, „przemawiał stosownie do stanu kultury właściwego różnym epokom” (KDK 58). Dlatego chrześcijaństwo, wchodząc w historię i kulturę Europy, by głosić przesłanie Bożego zbawienia, musi przemawiać językiem kultury danego czasu. Dzięki tej umiejętności chrześcijaństwo stało się, wraz z grecko-rzymskim humanizmem, jednym z filarów cywilizacji europejskiej. To właśnie historia wcielania się Bożego Słowa i historia tworzenia nowego wymiaru kultury – cywilizacji europejskiej, może nas wiele nauczyć w dzisiejszym niesieniu świadectwa Bożego orędzia o zbawieniu. Ladislav Csonotos ukazuje to w trzech modelach ewangelizacji. Chrześcijaństwo nie tylko wskazało na linearność historii, ale dało też ludzkości orientację i nadzieję spełnienia w przyszłości.

Po lekturze tej interesującej choć wymagającej książki dostrzegamy, że filozofia kultury to byt zarazem tajemniczy jak też bardzo złożony w swym systemie ludzkich relacji. Nazwano go „niszą” kulturową, a więc przestrzenią życia, która stwarza ludzkość; niszą, w której dokonuje się ciągle hominizacja i humanizacja *Homo sapiens*. I tak, obok filozofii przyrody,

filozofia kultury pojawia się jako refleksja wybiegająca w przyszłość nad jakością domu, który buduje sobie ludzkość. Już same tytuły rozdziałów ukazują, że kultura – nisza kulturowa – nie jest rzeczywistością jednorodną. Kultura to wielość treści, w których człowiek się wypowiada i którym próbuje nadać pewną spójność. Bycie człowieka w świecie, to bycie ludzkiej społeczności. Dlatego to z kultury wyrastał i nadal wyrasta personalizm, w imię którego podejmuje się dialog międzykulturowy. Jest on światu potrzebny, by zapobiec niebezpieczeństwu nowych wojen i konfliktów, gdzie cywilizacja (kultura) może być użyta jako argument do użycia przemocy.

W duchu personalizmu autor dostrzega nadzieję na wypracowanie – obok filozoficznych definicji człowieka (zachodniej filozofii) – definicji z bogactwa kultur i cywilizacji, co już w XX w. sugerował również Erich Fromm. Jak stwierdza Ladislav Csontos, to właśnie kultura ostatniego wieku ukazała, że człowiek to istota w swym bycie otwarta i jednocześnie skazana na stawanie się, otwarta na wartości i sens. Z samego pojęcia osoby ludzkiej istoty, otwartej na stawanie się można wskazać, że jest ona „skazana” na wieczność. Dlatego, zdaniem słowackiego jezuita, istnieje konstytutywna i nierozłączna więź między religią i kulturą. Kultura wyraża swym językiem treści religii, a religia z kolei wnosi sens w codzienność kultury.

Trudno nie zauważyć, że w ostatnich wiekach włączono w zakres kultury także troskę o ekologię. Rodzi to nową odpowiedzialność już nie tylko jednostki, ale całej ludzkiej społeczności w wymiarze globalnym – odpowiedzialność za ludzkość, za środowisko, w którym człowiek dojrzewa ku przyszłości, nie tylko w wymiarze czasu ale spełnienia w przyszłości w wymiarze sensu.

Książka Ladisava Csontos, rozumiana jako podręcznik – opracowany w tradycji europejskiej filozofii – ukazuje miejsce i potrzebę filozofii kultury w systemie współczesnych dyscyplin filozoficznych. Wydaje się, że tego rodzaju praca, w dobie kryzysu filozofii jako dyscypliny naukowej – a, jak mówił Karl Rahner, jest ich wiele i każda z nich wie za mało, aby być tą jedyną – wzbogaca swą treścią istniejącą już filozofię kultury, która może stać się w przyszłości dyscypliną skupiającą strumienie ludzkiej wiedzy o człowieku, jego godności i przeznaczeniu. Być może, że rodzący się w niej personalizm, wniesie wartości, których potrzebuje Europa i ludzkość.

Zbigniew Kubacki SJ

JÁN ĎURICA SJ (RED.), *Stručný katolícký teologický slovník*

Dobra kniha, Trnava 2015, kolumn 1034.

Przed kilku laty słowacki jezuita Ján Ďurica, znając doskonale słowacką teologię, odradzając się po upadku komunizmu, wyczuwając też potrzeby nowych czasów – odczytując znaki czasu nowego myślenia i nowych ocen rodzącej się rzeczywistości – postanowił dać słowackiej teologii i społeczeństwu ducha soborowej teologii – teologię ducha II Soboru Watykańskiego, a więc teologię Kościoła naszych czasów, która w efekcie wyrażona została w *Słowniku* w słowackiej teologicznej literaturze. Postanowienie to zaczął realizować przygotowując *Stručný katolícký teologický slovník – Zväzly slovník teológiej katolíckej*. Nie mały, ale zwięzły – treściwy Słownik, który już wydany liczy 1034 kolumn (ok. 5 tys. haseł). Dla wielu pragnienie Jána Ďuricy wydawało się mrzonką, nieliczącą się z realiami codzienności. Jako Góral z Hryniowej – spod Polany, którą osławił wielki poeta słowacki Andrej Sladkovic w poemacie *Detvan a Marina* – przy swej upartości, liczył też na pomoc z nieba. Pragnienie i postanowienie opracowane w projekcie stało się podstawą do przyznania mu grantu przez Ministerstwo Szkolnictwa dla Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Trnawie.

Przy opracowywaniu haseł pracowało 50 autorów z różnych uniwersytetów i szkół wyższych – z Tranwy, Bratysławy, z Ružomberku, Preszowa, Warszawy i Rzymu. Ján Ďurica, jako wydawca i redaktor, był świadom, że słownik winien się znaleźć nie tylko w rękę teologa, ale też szerokich rzesz, docierać do każdego zainteresowanego chrześcijanina, jak też do niewierzących i poszukujących, którzy w potrzebie będą mogli do niego sięgnąć i szukać odpowiedzi na niepokojące ich pytania. Porównując prezentowany *Słownik* z innymi – np. z *Małym słownikiem teologicznym* Karla Rahnera i Herberta Vorgrimlera (IW Pax, Warszawa 1987) – zauważymy, że to, co go odróżnia od niego to fakt, że ten *Mały słownik* ma tylko dwu autorów, którzy swoje hasła wyrazili w określonym systemie teologicznym. Z lektury słownika możemy się uczyć określonego systemu teologicznego – solidnego i dobrego. Metoda w jednym systemie, jak w *Małym słowniku*, była niemożliwa przy opracowywaniu *Stručneho slovníka – Zväzlego slovníka*, przy tak licznej grupie autorów. To, co było możliwe i zostało zrealizowane, to treść Tradycji Kościoła opisana w hasłach w duchu i duchem ostatniego Soboru. Ten duch – wyznaczał granicę i stawał się normą. Tak więc w *Słowniku* znajdują się podstawowe hasła z filozofii, która poprzedza studium teologii – hasła ukazujące różne kierunki filozofii i naszej współczesności; hasła z teologii – jej różnych nurtów, jak też hasła

ukazujące ważnych teologów tradycji Kościoła i teologii. Dalej hasła biblijne, z patrystyki, z teologii fundamentalnej, dogmatycznej, z teologii moralnej, duchowości chrześcijańskiej, z liturgii i prawa kanonicznego. A to, co wzbogaca ten *Słownik* i jest jego specyfiką – a czego nie mogło nie być – to hasła Wschodniej Tradycji Kościoła – Kościoła obrządku bizantyjskiego, który ma swoje odniesienia w łacińskiej tradycji teologicznej.

Teologiczno-filozoficzna treść *Słownika* wpisuje się we współczesną teologię na Słowacji – jest też i owocem tej teologii rozwijanej i pogłębianej w duchu i duchem II Soboru Watykańskiego na Słowacji. Czytelnik – zainteresowany treścią haseł – szybko przekona się nie tylko o ich solidności opracowania, ale też o duchu i jakości teologii słowackiej, której *Słownik* jest wyrazem. Zadziwia fakt, jak szybko teologia słowacka, wychodząc z podziemia i ograniczeń ideologicznych, odczytując ducha Soboru i teologię europejską ostatnich czasów, stała się czytelnym wyrazem Bożego słowa i odpowiedzialnym, duchowym partnerem w dialogu ze współczesnością.

Nie będzie przesadą, jeśli powiemy, że *Słownik* swą treścią wnosi do historii teologii i codziennego życia ludzkiej społeczności nowe spojrzenie na tajemnicę zbawienia – nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale też społecznym; staje się małym podręcznikiem pozwalającym poznawać głębiej sens życia i powołania chrześcijańskiego. Uczy i pozwala rozumieć głębiej odpowiedzialność wierzących za Kościół, który jest znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego. To właśnie Kościół ma wnieść w jednoczącą się ludzkość – w wymiarze społecznym, technicznym, kulturowym – prawdziwą moc jednoczącą, czyli Chrystusa. (GS nr 1). To właśnie ten duch jednoczący Kościoła i w Kościele jest duchem metody *Słownika*. Przerasta on ramy konfesyjne i wszelkie egoizmy. Można powiedzieć, że Wydział Teologiczny Trnavskiego Uniwersytetu, stwarzając warunki do opracowania *Słownika* i wydając go, dał piękny dar słowackiej teologii i słowackiej społeczności.

Józef Kulisz SJ